

Manhattan aan de Eem

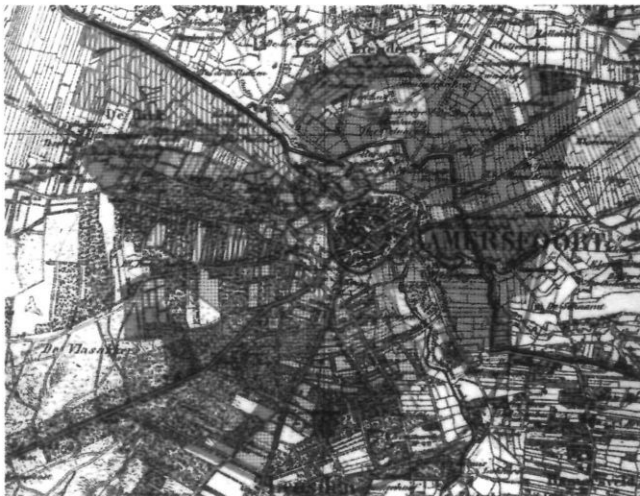
De ondergang van een stedenbouwkundig project uit 1989

Hans van den Heuvel

In 1989 werd een veelomvattend, intelligent, maar uiterst complex project aan de openbaarheid prijsgegeven onder de titel *Stadsvernieuwingsplan Centraal Stadsgebied Amersfoort*. Helaas is van het plan weinig terecht gekomen. De oorzaken van de ondergang moeten worden gezocht in veranderende economische omstandigheden en oppositie vanuit de bevolking, maar het is achteraf ook van belang om te weten of het stedenbouwkundige plan een boze droom was waar men liever niet aan herinnerd wil worden, of dat het misschien wel zo ambitieus was dat het om zo te zeggen zijn tijd ver vooruit was. Als dit laatste het geval mocht zijn, dan kunnen latere generaties er misschien nog veel van leren.

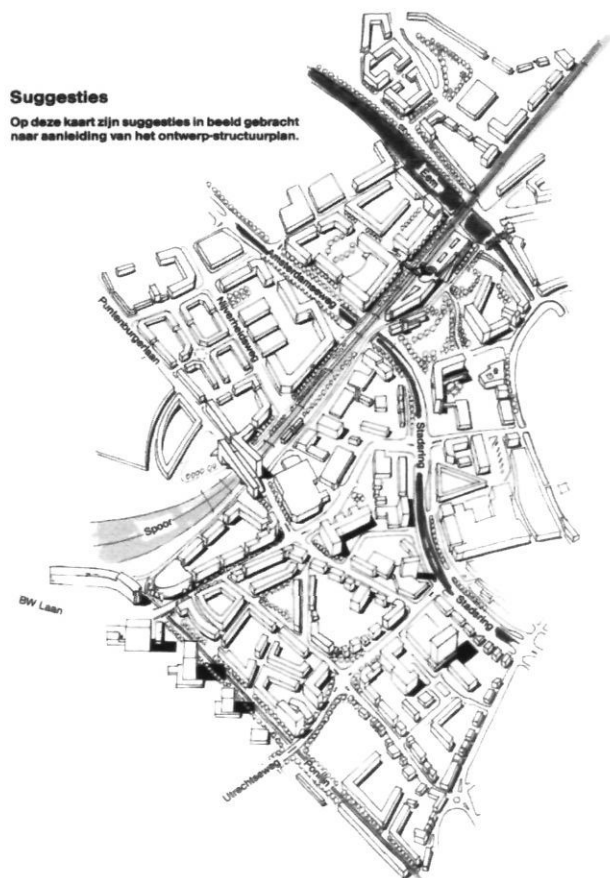
Amersfoort is beroemd om haar middeleeuwse kern, die tot op heden tamelijk gaaf bewaard is gebleven.¹ De uitbreidingen rond de oude kern in de negentiende en vooral in de twintigste eeuw hebben de stad in een totaal nieuwe omgeving geplaatst (afb. 1). De spoorlijn uit 1863 ligt dicht tegen de middeleeuwse stad aangedrukt. Vanuit de trein kan de reiziger de Koppelpoort zien, die als een weerbare waterpoort de Eem overkluist.

In 1982 werd door het stadsbestuur op verzoek van de landelijke overheid de groeistadstaak aanvaard. Dat hield onder

Afb. 1. De ovale Middeleeuwse stadskern omgeven door uitbreidingsgebieden (donkergrijs) uit de 19e en 20e eeuw tot 1982 (uit: R.Smook, *Binnensteden Veranderen*, 1984)

meer in dat er tot eind 1993 15.000 woningen moesten worden gerealiseerd.² De afdeling Stedebouw van de gemeente ontwierp vervolgens in 1986 een structuurplan voor het gebied ten westen van de oude stadskern (afb. 2). Het stadsbestuur hoopte met dit initiatief de ontwikkelingen in de hand te houden.³ Dit plan had het karakter van een bestemmingsplan met uitvoeringsschema en was als zodanig operationeel

Afb. 2. Het ontwerp-structuurplan 1986 van de Afdeling Stedebouw, dienst Gemeentewerken voor het gebied ten westen van de oude stadskern. Let op de localisatie van de Eem, de Stadsring grenzend aan het oude centrum en het Spoor (Gemeentearchief Amersfoort).

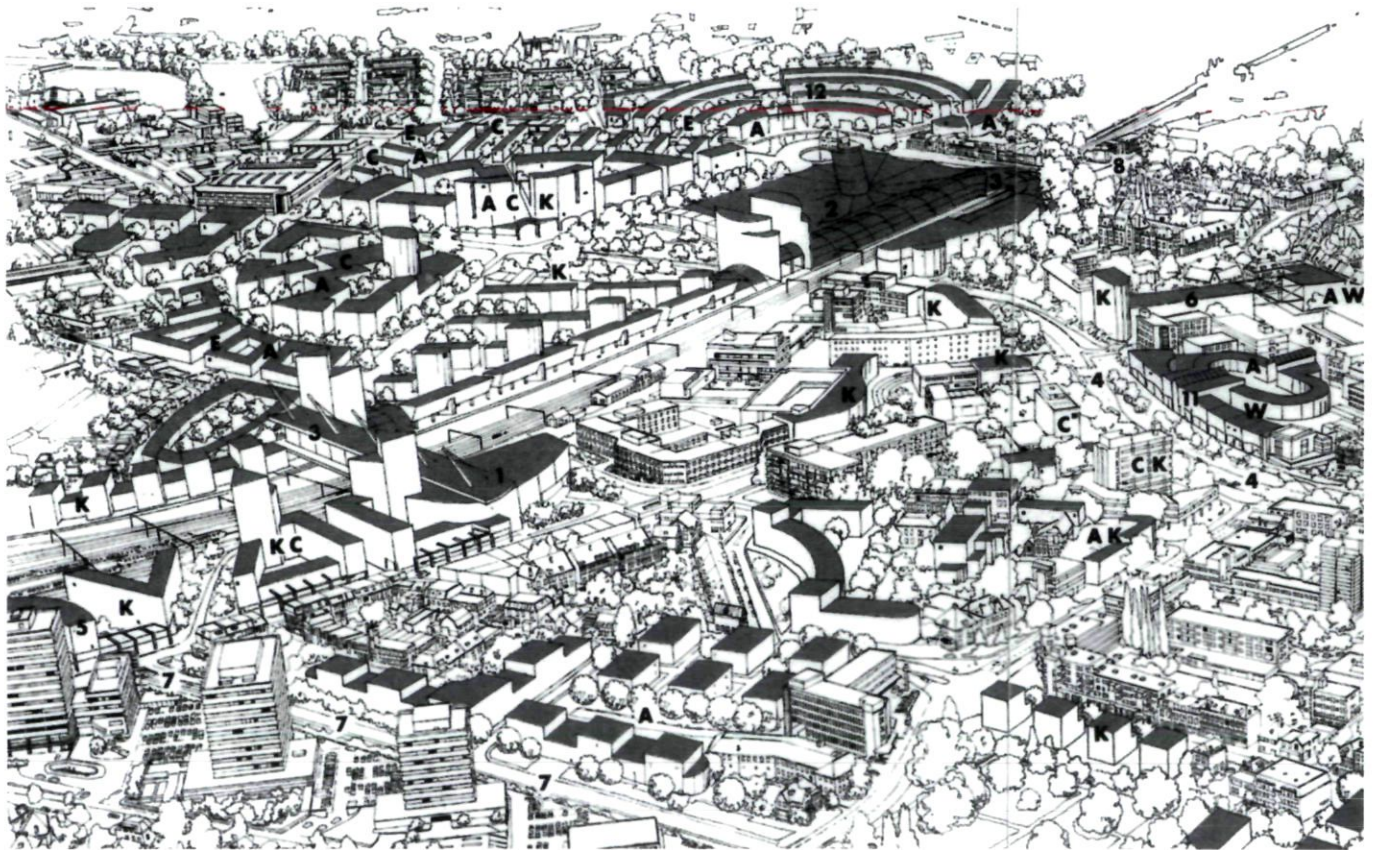
en ontwikkelend. In de plannen had de gemeente een voorkeursrecht ter verwerving van huizen in het plangebied opgenomen. Daardoor kon prijsopdriving van het onroerend goed worden voorkomen. Dit voorkeursrecht was in 1983 in de wet vastgelegd. Het kende een beperkte duur van drie jaar, zodat de gemeente onder een bepaalde tijdsdruk kwam te staan.⁴

In 1988 nam het stadsbestuur het besluit om bij de uitvoering van het plan particuliere investeerders te betrekken. Deze constructie noemde men destijds een Publiek Private Samenwerking. Dit samenwerkingsverband kreeg gestalte in de Ontwikkelingsmaatschappij Centrumplan Amersfoort NV (OCA). De maatschappij kende veertien aandeelhouders, onder wie projectontwikkelaars, vastgoedondernemers, bouwbedrijven, beheersmaatschappijen, de Nederlandse Spoorwegen en de Autobusdiensten.

De Ontwikkelingsmaatschappij produceerde in 1989 een ontwerp van het architectenbureau Van Hezik Partners uit Rotterdam (afb. 3). De presentatie van het ontwerp was fraai uitgevoerd en de voorlichting van de plaatselijke bevolking vond plaats door middel van gemeentelijke brochures en de lokale pers besteedde er uitgebreid aandacht aan.⁵ Er werd ook een drietal discussie-bijeenkomsten ten stadhuize belegd, namelijk op 28 juni, 5 en 10 juli 1989.⁶

Politieke verwickelingen

De vraag die bij de beleidsmakers leefde was in hoeverre deze plannen over de gemeenteraadsverkiezingen van maart 1990 moesten worden 'heengetild'. Gezien de eerder genoemde tijdsdruk werd hiervan afgezien en nam het gemeentebestuur al in februari 1990 een formele beslissing.⁷ En toen gebeurde iets dat alleen in een democratie mogelijk is, namelijk een politieke aardverschuiving ten nadele van de liberalen en de socialisten, VVD en de PvdA. De grote winnaars van de gemeenteraadsverkiezingen waren de veel jongere partijen D'66 en Groen Links. Deze verschuiving had, zo beweren deskundigen, geen directe relatie met het nieuwe stedenbouwkundige plan, maar volgde een landelijke trend. Aan de andere kant moet ook worden bedacht dat de bevolking van Amersfoort over het algemeen niet erg ingenomen was met de ambitieuze plannen die voornamelijk waren ontwikkeld onder de bezielende leiding van wethouder Fons Asselbergs van de Partij van de Arbeid. In de raad bleef de meerderheid wel voor het plan, maar Asselbergs verdween van het toneel en zijn portefeuille ging over in handen van wethouder Brurink (D'66). Deze kreeg gaandeweg waardering voor het plan en werd als gevolg daarvan in het nauw gebracht door zijn eigen raadsfractie. Al na een jaar stelde Brurink zijn por-

Afb. 3. HET ONTWIKKELINGSPLAN CENTRAAL STADSGEBIED 1989: vogelvluchtperspectief met de nieuw te bouwen objecten in grijs. Opvallend zijn de grootschalige objecten: 1 theater-congres-muziekcentrum, 2 life-style centrum, 3 twee loopbruggen over het spoor, 12 wonen aan de Eem, K: kantoren in hoogbouw langs de Stadsring en bij de Amsterdamse Poort. Deze zijn alle later niet uitgevoerd (Gemeentearchief Amersfoort).

tefeuille ter beschikking. Eind 1991 werd de oude orde hersteld: Asselbergs kreeg de portefeuille weer terug!⁸

Oppositie

Op 7 december 1988 schreef een redacteur van de *Amersfoortse Courant* in een commentaar op de aanbieding van het concept ontwerpplan aan de gemeente, dat met name de geplande vijftien verdiepingen hoge kantoorflats die onder meer bij de Amsterdamse Poort zouden moeten komen 'Manhattan-achtige' proporties aannamen.⁹ Deze typering werd door heel Amersfoort snel overgenomen. Het plan heette voortaan Manhattan aan de Eem en de tegenstanders hadden nu een term als wapen. De oppositie uit de bevolking werd gevoerd door de organisatie 'Amersfoort Centraal', die de krachten bundelde van de bewoners uit de buurt van het station en het Soesterkwartier. Hierbij moet wel worden bedacht dat de plannen in de tussentijd veel grootscheepser waren geworden vergeleken met het oorspronkelijke structuurplan. Het behelsde nu de bouw van 230.000 vierkante meter kantooroppervlak, 20.000 vierkante meter winkels en 2300 woningen. De oppositie organiseerde op 14 oktober 1989 een symposium in de Johanneskerk, waar driehonderd bezoekers op af kwamen. Er waren vertegenwoordigers van bewonersgroepen, wethouders, ambtenaren van gemeente provincie en rijk, politici, vertegenwoordigers van maatschappelijke en culturele organisaties, monumentenorganisaties, de Raad van Kerken, de Nederlandse Spoorwegen, makelaars, artsen, verkeersdeskundigen en een groot aantal bewoners. Als sprekers traden op de wethouder van Ruimtelijke Ordening Fons Asselbergs, de planoloog D.Schuiling uit Amsterdam, de planologen C. v.d. Ham en W.Hermans uit Delft, J.Fransen van Natuur en Milieu uit Utrecht en als dagvoorzitter fungeerde W.Derksen, hoogleraar Bestuurskunde.

Bij monde van wethouder Asselbergs hamerde de gemeente er op dat het plan was ingegeven door de nationale groeistadstaak en door de noodzaak werkgelegenheid te scheppen. De aanpak van OCA zou speculatie tegengaan en zou voorkomen dat alleen aantrekkelijke gebieden werden ontwikkeld.

De overige deskundigen vonden de onderbouwing van het plan te zwak, met name de financiële paragraaf, maar ze vonden ook de lange looptijd een bezwaar. Ze brachten ook naar voren dat de complexiteit van het plan tot te veel onzekerheden leidde. Een risico leek bijvoorbeeld een dreigend landelijk overschot aan kantoren en winkels. Ook leek het mislukken van de privaat-publieke samenwerking een potentieel probleem voor de Amersfoortse bevolking. De heer Van den Ham stelde dat Amersfoort te veel ineens wilde: snel groeien in de uitleggebieden en een verouderd industrieterrein in het centrum aanpassen. Samenvattend zou men kunnen stellen dat de verzamelde deskundigen het plan 'een maatje te groot' vonden. Wethouder Asselbergs vond in zijn repliek dit alles nogal kleinzielig en pleitte voor een 'grosszügige' en een geïntegreerde aanpak, geen deeloplossingen, maar een totaalplan dat de landelijke overheid zou kunnen overtuigen. Als men maar durfde, dan kwam ook de financiële paragraaf wel

rond, zo stelde Asselbergs.

Mevrouw Norp citeerde namens 'Amersfoort Centraal' een gedicht van Leo Vroman: 'Weggoiland' dat hij in 1989 in New York had geschreven als metafoor voor de ingrijpende plannen voor een 'Manhattan aan de Eem'. In ieder geval waren er nieuwe feiten en inzichten aangedragen voor de discussies in de politiek, de raadsfracties en de beleidsvoorbereiding, maar ook voor de communicatie tussen gemeente en bevolkingsgroepen.¹⁰

De bezwaren die tijdens het symposium naar voren waren gebracht, klonken ook door in de bezwaarschriften die de gemeente had ontvangen van verontruste inwoners van de stad. Er kwamen in totaal 1046 bezwaarschriften binnen. Het antwoord daarop van het gemeentebestuur werd neergelegd in de 'Themanota bezwaren'.¹¹

Vervolgens werd de nota besproken in de gemeenteraad en de discussie die toen werd gevoerd werd in de pers samengevat in de stelling dat een algehele afwijzing van het plan niet nodig was, maar dat het te grootschalig was en dat er te veel nieuwbouw was voorgesteld.¹² Het gemeentebestuur liet in een reactie weten dat Amersfoort door het Rijk was aangewezen als groeistad en daardoor zou het inwonertal tot 120.000 moeten toenemen en het aantal arbeidsplaatsen met 16.000 moest worden verhoogd. Deze groei kon volgens het gemeentebestuur niet alleen plaatsvinden in de periferie, maar moest ook door renovatie van de binnenstad gestalte krijgen.

Het gemeentebestuur erkende de bezwaren die de winkeliers van de binnenstad hadden tegen de uitbreiding van het winkellareaal met 24.000 vierkante meter en beloofde dat de nieuwe winkels een aanvullende functie zullen gaan krijgen, waardoor de concurrentie met de bestaande winkels wordt beperkt.

Er waren ook bezwaren aangetekend tegen de oprichting van de privaatpublieke constructie. De gemeente was van mening dat zulke bezwaren onnodig waren, omdat de publiekrechtelijke bevoegdheden nooit in handen zouden kunnen komen van private personen.

Er was ook bezwaar aangetekend tegen het voorstel om meer woningen in de vrije sector te bouwen dan in de sociale sector. Hierop antwoordde de gemeente dat in en rond de binnenstad al duizenden goedkope huurwoningen waren gerealiseerd en dat in het plan 75% huurwoningen waren opgenomen.

En wat de werkgelegenheid betrof, stelde de oppositie dat nieuwe kantoren hun eigen personeel van buiten meenemen en dat er dus weinig nieuwe banen voor de mensen in Amersfoort zouden komen. De gemeente was het hiermee niet eens en stelde dat uit eigen onderzoek was gebleken dat nieuwe kantoren altijd meer werkgelegenheid scheppen.

Van de kant van de milieubeweging werd gevreesd voor een toename van uitlaatgassen en lawaai door meer auto- en treinverkeer. De gemeente antwoordde dat de nieuwe kantoren vooral in de nabijheid van het station waren gepland, waardoor het trein- en busgebruik zou worden gestimuleerd. Bovendien zou de kantoorwal langs het spoor als geluidswal fungeren voor achterliggende woonhuizen.

Sommigen waren bang voor toenemende criminaliteit en onveiligheid 's avonds in het grote en mensonvriendelijke gebied waar alleen kantoren, bedrijven en winkels staan. Deze angst probeerde de gemeente weg te nemen door erop te wijzen dat in het ontwerp woonhuizen zijn voorzien op de begane grond onder de kantoren, zodat door de sociale controle geen nieuw Hoog-Catharijne wordt gecreëerd.

De mening van de plaatselijke bevolking

Op 22 februari 1990 wordt in opdracht van de *Amerfoortse Courant* en het *Veluws Dagblad* door Bureau Market Response een enquête gehouden onder de plaatselijke bevolking. Hieruit bleek dat de tegenstanders gelijkelijk waren verdeeld over de politieke partijen. Maar de conclusie luidde dat het draagvlak onder de bevolking voor het plan te klein was. De meeste ondervraagden waren sterk gekant tegen de bouw van kantoorflats, namelijk 81%. Wat betreft de vraag naar de wenselijkheid van de ontwikkeling van Amersfoort tot een grote stad, antwoordde 65 % dat de stad haar provinciale karakter zou moeten behouden, terwijl 33% voor de vorming van een grote stad was.¹³

Op 20 februari 1990 werden 6000 petitieën tegen het Centrumplan aangeboden aan burgemeester Schreuder van de bewonersorganisatie 'Amersfoort Centraal' met het verzoek het raadsbesluit uit te stellen.

Echter op 28 februari 1990 blijkt een ruime meerderheid in de gemeenteraad vóór het Centrumplan, zonder uitstel. Voorwaarde is wel dat de *deelplannen* stuk voor stuk getoetst moeten worden op de aspecten: wonen, welzijn en werken.

Samenvattend kan worden gesteld dat de bezwaren van de bevolking vooral gericht waren tegen de stedenbouwkundige ontwikkeling met te veel hoge gebouwen dicht bij het historisch centrum. Vooral de bewoners van de aangrenzende wijk Soesterkwartier waren fel tegen de vorming van een Manhattan aan de Eem.¹⁴

Daarnaast was er bezwaar tegen de grootschaligheid van de infrastructurele werken (het spoor moest worden verdubbeld er moesten tunnels worden aangelegd voor een Noord-Zuid verbinding). Dit alles zou een ongehoorde financiële last betekenen, terwijl alleen al de bodemsanering op 1,8 miljard gulden werd begroot.

Tenslotte vreesde men de groei van het verkeer door de bouw van een aantal hoge kantoorgebouwen direct grenzend aan het centrum.

De voortgang van de planning

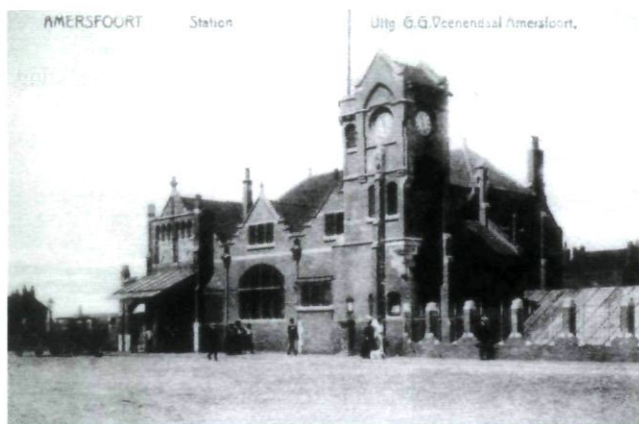
Ondanks deze bezwaren en politieke verwickelingen gingen de ontwikkelingen in grote lijnen door, hoewel burgemeester Schreuder moest in 1990 toegeven dat er belangrijke veranderingen in het plan nodig waren en dat daarbij door de tijdsdruk te weinig naar de geluiden uit de bevolking was geluisterd. Hij gaf eigenlijk impliciet achteraf toe, dat de bezwaren uit de bevolking destijds heel reëel waren.¹⁵ Democratische inspraak werkte hier dus niet als plaatsvervangend voor

bestuurlijke processen, maar had meer het karakter van 'rituele franje', zoals in het boek van L.A. de Klerk geschilderd.¹⁶ Inmiddels was de gemeente bezig met de stadsvernieuwing van de oude binnenstad, waarin 320 huizen gerenoveerd werden, en met de ontwikkeling van een nieuwe woonwijk in Kattenbroek.

Hierdoor werden nergens in de stad deelgebieden verwaarloosd en trad geen verpaupering op. Voor deze geïntegreerde aanpak werd door het Rijk waardering opgebracht, tevens voor de aanpak van verschillende andere problemen, zoals de bodemsanering, de geluidshinder en het rangeren van gevaarlijke stoffen door de N.S. en het verkeer. Dat resulteerde op 6 mei 1993 in de ondertekening van het Convenant 'Sleutelproject' door Staatssecretaris Heerma, Commissaris der Koningin Beelaerts van Blokland en Burgemeester Schreuder. Dit hield financiële steun in en afspraken met Rijk en Gemeente bij de daadwerkelijke uitvoering.¹⁷ Hierna kon de angst voor het niet ingevuld zijn van de financiële paragraaf wegebben. Voor de totstandkoming van dit convenant heeft vooral de planoloog Yap Hong Seng zich sterk gemaakt.¹⁸

Sloopwerkzaamheden

Op 10 februari 1990 kopte de *Amersfoortse Courant*: 'Centrumplan veegt woningen van de kaart'. Voor de uitvoering van het plan was het noodzakelijk dat driehonderd woningen werden gesloopt. Daarnaast nog de nodige fabrieken, bedrijfsgebouwen en het oude stationsgebouw.¹⁹ Dat de bewoners van die genomineerde woningen daar niet blij mee waren illustreert een ingezonden protestbrief van mevrouw N. van D-J, de dato 29 juni 1989. Ze schreef onder meer: "Je hebt in dit land geen ene moer meer te vertellen. Je moet op een gegeven moment het veld ruimen voor de YUPPEN, die met grote lompe laarzen je boeltje komen platwalsen om er zelf heer en meester van te worden".²⁰ De huizen waar het om ging, waren gebouwd aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. Die huizen en gebouwen waren weliswaar niet van monumentale aard, maar wel karakteristiek. Neem bijvoorbeeld de zeven deftige herenhuizen aan de Stadsring die het veld moesten ruimen. Wel een erkend monument was het stationsgebouw uit 1901 van architect D.A.N. Margadant (afb. 4). Ondanks alle protesten werd dit monument-waardige (maar niet als zodanig geïdentificeerd) toch in 1995 gesloopt. Zelfs het bewaren en inpassen van de gevel en klokkentoren bleek technisch niet haalbaar. Wat ervoor in de plaats is gekomen, een creatie van architect J.A. van Belkum, kreeg de eer te worden opgenomen in de serie 'Lelijk Nederland' die Bernard Hulsman voor het *NRC Handelsblad* schreef (afb. 5). Op 11 juni 2003 lazen we onder de titel *Parodie* het volgende: "Dit gebouw is het meest modieuze gebouw van de jaren negentig. Het is niet alleen een collage van vormen en materialen, maar is bovendien samengesteld uit vormen die hoogstmodieus waren in het laatste decennium van de vorige eeuw. Zo voorzag van Belkum het station niet van één, maar van twee uitstulpingen. Verder gaf hij het gebouw niet alleen een dikke dakrand, maar liet hij het

Afb. 4. Station Amersfoort uit 1901 van de architect D.A.N. Margadant. Met fraaie sculpturen en waardevolle glas-in-lood ramen. Stond op de Monumentenlijst, maar is in 1995 toch gesloopt voor nieuwbouw (uit: W.J. van Hoorn Amersfoort zo was het, fotoboek, Almere-Haven, 1990?).

dak ook nog eens golven. Tot overmaat van ramp heeft hij alle modes heel dik aangezet. De uitstulpingen zijn bijvoorbeeld niet zomaar uitstulpingen, maar zijn zo groot dat ze de ondersteuning behoeven van een naaldvormige kolom. Hierdoor doen ze denken aan een zeer dikke vrouw op stilettohakken. Door deze overdrijvingen is het of van Belkum een parodie op de architectuurmodes van de twintigste eeuw heeft willen leveren. Maar parodieën werken niet in de architectuur en zo zit Amersfoort nu opgescheept met een mislukte grap²¹. De stad is dus een monument uit 1901 armer en een mislukte grap uit 1997 rijker, zo zou je kunnen zeggen.

Wijzigingen

Wat is er in de loop van de tijd aan het oorspronkelijke plan veranderd? Niet tot uitvoering zijn gekomen de schouwburg en de concertzaal, inclusief een hotel, een restaurant en een

Afb. 5. Station Amersfoort uit 1997 (op de plaats van het oude uit 1902) van de architect J.A. van Belkum. Parodie van de architectuurmodes van de jaren negentig? (foto van de hand van de auteur)

congrescentrum. De mislukking van dit congrescentrum was te wijten aan een ongelukkige samenloop van omstandigheden. Volgens het stedenbouwkundige plan zou er bij het station een nieuw congrescentrum worden gebouwd. Dit zou het oude theatercomplex De Flint, dat in het noorden van de oude stadskern lag, vervangen. Maar toen De Flint in 1990 in vlammen op was gegaan en niemand geïnteresseerd bleek te zijn in de aankoop van het niet verbrande deel van het complex, namelijk de zogenoemde markthal, besloot de gemeente van de verplaatsing af te zien en het complex ter plaatse te herbouwen. Evenmin tot uitvoering kwamen het zogenaamde Life Style Centrum, de loopbruggen over het spoor (wel één loopbrug in versmalde versie), het nieuwe Eemkwartier en de vijftien verdiepingen hoge kantoorstorens aan de stadsring en de Amsterdamse Poort.

Het Eemkwartier

Een belangrijk onderdeel van het stedenbouwkundige plan was de bouw van een nieuwe woonwijk aan de Eem. Ook dit onderdeel is niet tot uitvoering gekomen. Het plangebied lag aan weerszijden van de rivier de Eem, ten noorden van het spoor. Hier lagen de verpauperde woonwijk Het Sasje en verouderde (chemische-) industrie en bedrijven (gasfabriek). De bebouwing was grotendeels rijp voor de sloop, maar na de sloop zou een kostbare bodemsanering nodig zijn (afb. 6, 7). Het eerste stedenbouwkundige plan ging uit van een gebied dat ruimtelijk moest aansluiten bij de binnenstad, met ook een duidelijke recreatieve functie. Kortom een aantrekkelijk gebied waar het aangenaam is om te wonen, te werken en te recreëren. De plannen omvatten de bouw van 1000 woningen en 100.000 vierkante meter kantoren en commerciële dienstverlening. Een voornaam onderdeel van de wijk zou de Groene Allee vormen, die vanaf de noordzijde van het station over de Eem werd aangelegd. De aantrekkelijkheid van de wijk werd gesymboliseerd door het motto 'Wonen aan het Water'.²²

Afb. 6. Luchtfoto van het Eemkwartiergebied uit 1988: De structuren rivier de Eem en de spoorbaan als beeldbepalende 'mental maps' (Kevin Lynch). Beeld van een desolaat afbraakgebied (Amersfoortse Courant nov.1991).

Afb. 7. Foto van de Eem nog als industrie-haven uit 1988, het gespaarde monumentale pakhuis 't Spijkertje' direct aan het water links. Later gesloopte veevoedersilo links, Middeleeuwse Koppelpoort en Onze Lieve Vrouwentoren op de achtergrond (De Stad Amersfoort, 07-12-1988,1, Gemeentearchief Amersfoort).

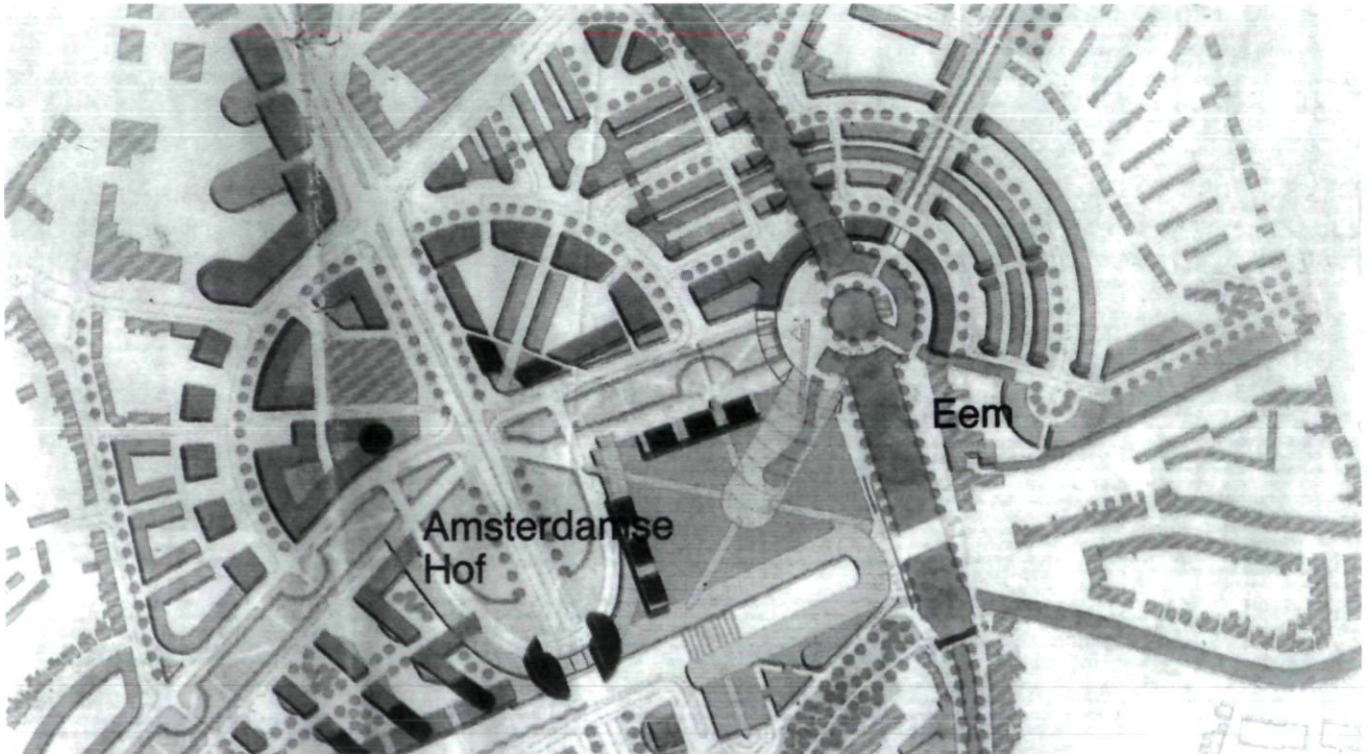
Het ontwerp was gemaakt door het architectenbureau Van Hezik Partners, in het bijzonder door Ron Klein Breteler. De Eem zou komvormig worden verbreed, deels overkluisd en nieuwe grachten werden ontworpen in concentrische ring-vorm met aansluitende woningbouw. Tevens werd voorzien in een Life Style gebouw, waarin alles te vinden zou zijn op het gebied van de persoonlijke verzorging, recreatie, sport, spel

De Eem als recreatief hart

Afb. 9. 'Artist impression' van het Eemkwartier. Beginnend links onder met de klok mee: Koppelpoort met life-style centrum, het gerestaureerde pakhuis 't Spijkertje' aan de Eemrotonde als het middelpunt van het woongebied, Stedelijk wonen aan het water, vogelvluchtperspectief van de wijk met op de voorgrond Koppelpoort en spoorbrug (idem S.C.S.A.).

en communicatie. Er bevond zich ook een 'woonfashion' warenhuis, een uitgaanscentrum, een evenementenplein, dansscholen en discotheken. Het Complex telde twee verbindingen met het station en het theater-congrescentrum via loopbruggen (afb. 8).²³

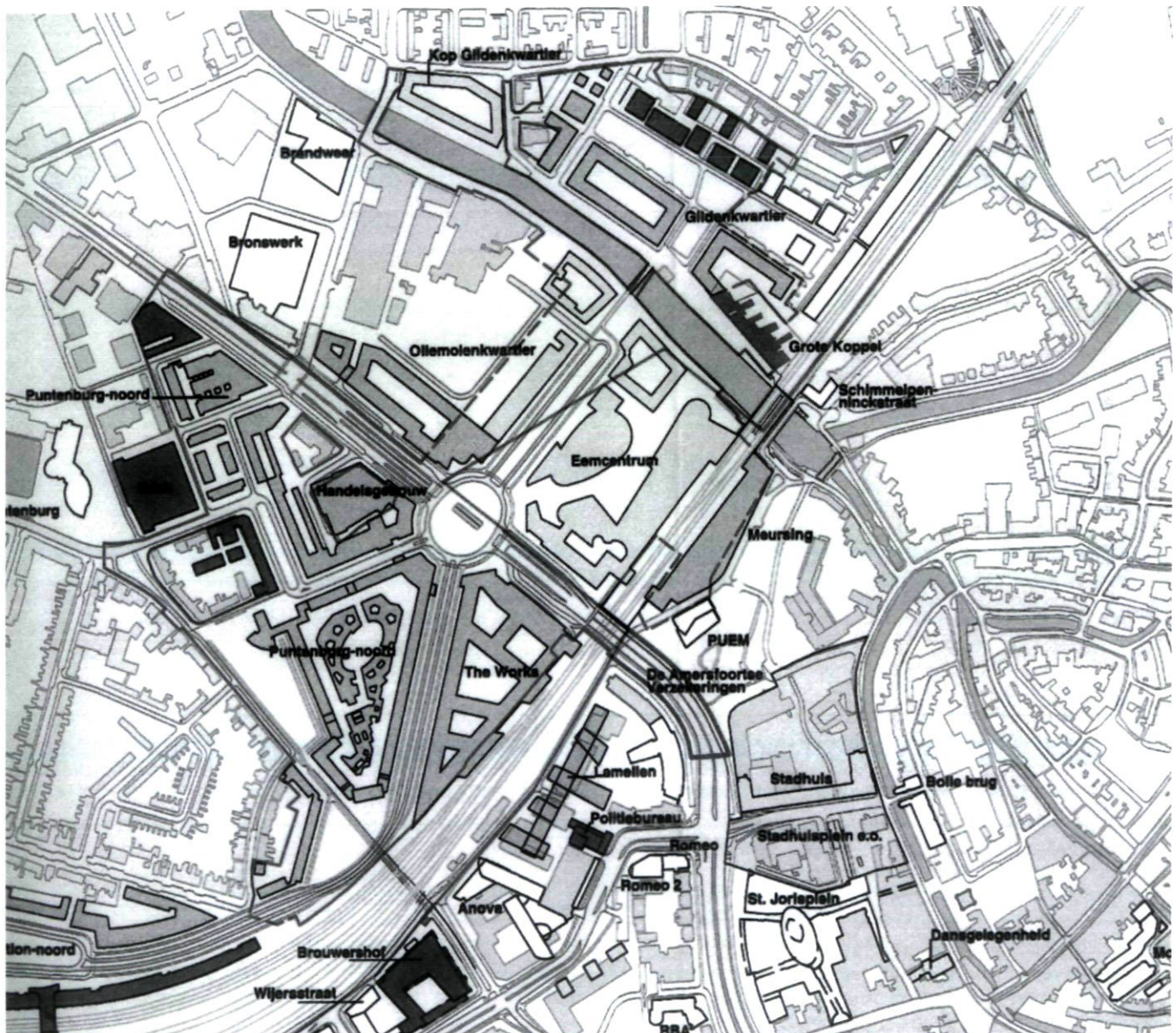

Afb. 8. Plattegrond van het Eemkwartier met als motto 'wonen aan het water'. De groene 'Mondriaan Allee' loopt van de traverse station naar de Eem en verder naar het noorden richting oude Eem-bedding. De Eem is rotonde-achtig verbreed, nieuwe grachten zijn ontworpen met woonvolumina in dezelfde vorm. Het 'life-style centrum' valt op in zijn grootschaligheid. (Stadsvernieuwingsplan Centraal Stadsgebied Amersfoort, 1989, Gemeentearchief Amersfoort) zie verder: S.C.S.A.

Dit deelplan Eemkwartier werd niet vastgelegd in een bestemmingsplan, omdat men het al snel modieus en te duur-elitair vond. Het college van Burgemeester en Wethouders overwoog het project pas te verwezenlijken als zeker werd, dat de gemeente de benodigde gronden financieel verantwoord kon verwerven. En wat het Life Style gebouw betreft, bleek het niet eenvoudig invulling te kunnen geven aan het bedachte programma. Het stadsbestuur bleef wel vasthouden aan de vergroting van de binnenstad over het spoor heen met goede verkeersvoorzieningen en het dupliceren van bestaande binnenstadsfuncties. Alle in het plan genoemde 'Bijzondere Bestemmingen' werden geschrapt en hetzelfde lot onderging ook de Mondriaan Allee, de groene laan naar de Hooglandseweg.²⁴

In juni 2001 kwam de gemeente met een totaal nieuw bestemmingsplan voor dit plangebied, Bestemmingsplan C.S.G. III Noord geheten. Hierin werd vastgesteld dat de loop van de rivier de Eem niet zou worden veranderd en dat de historische gebouwen aan de Grote Koppel zouden worden gerestaureerd. Het bebouwingsplan werd aanzienlijk vereenvoudigd en het Life Style Centrum werd drastisch ingekrompen, zonder de traverse over het spoor. Het huidige Eemcentrum is er een flauwe afspiegeling van geworden.

Het nieuwe plan was getekend door Rob Krier en Liesbeth van der Pol.²⁵ Het zwerige raster van concentrische kanalen met dito woonblokken werd door hen niet overgenomen. En eigenlijk lijkt hun plattegrond bedrieglijk veel op het ont-

Afb. 10. Plattegrond van de situatie Eemkwartier per 27-03-2003. De Eem heeft zijn oude bedding behouden. De Groene Allee is weggelaten, vergelijk met afb. 8 en 2. (idem S.C.S.A.)

werp-structuurplan uit 1986 van de Afdeling Stedenbouw van de gemeente Amersfoort (afb. 10 en afb. 2).

Conclusie

Het Ontwikkelingsplan Centraal Stadsgebied Amersfoort 1989 was een zeer ambitieus en uiterst complex project dat een lange tijdsperiode bestrijkt. Door de aanpak in één keer van een groot aantal ongelijksoortige problemen heeft het de waardering en financiële steun gekregen van de landelijke overheid. Tevens heeft het een voorbeeld-functie vervuld voor soortgelijke projecten in den lande. De oppositie van een groot deel van de Amersfoortse bevolking, gebundeld door de bewonersorganisatie Amersfoort Centraal, maar ook de uitslag van de enquête en de 6000 petitie illustreren de weersin tegen vooral de megalomane trekken van het plan. Met name de hoogbouw zo vlak bij het oude historische centrum en de Eem schoot in het verkeerde keelgat. Zo werd het spottende begrip 'Manhattan aan de Eem' een aansprekende metafoor. Uiteindelijk werd het 'sky-line' profiel verlaagd. Mogelijk kwam dat de beleidsmakers ook wel goed uit in een tijd van een onzekere vastgoed markt voor kantoren en winkels. Een illustratie voor dit overheersende provincie-stadgevoel kan misschien zijn het feit, dat in 1989 bij de presentatie van het plan de sluitingstijden in het belangrijkste winkelareaal Langestraat tijdens de lunchpauze nog onverkort golden.²⁶ Het lastigste, meest risicovolle en luxueuse deelplan van het Eemkwartier moest door behoedzaam opereren door de gemeente totaal worden veranderd. Vooral de plattegrond is rigoreus versimpeld. Dit stoelde vooral op economische motieven: de hoge kosten van de bodemsanering stuwden de grondprijs op, waardoor het aantrekkelijke 'wonen aan het water' een illusie bleek. Ook de invulling van het prestigieuze Life Style Centrum lukte niet door onvoldoende belangstelling van ondernemers. Misschien mag wel worden gesteld dat de mislukking van het Eemkwartier een gemiste kans was, want op tekening leek het een origineel en aantrekkelijk woongebied van grote kwaliteit, op een unieke locatie zo dicht bij het zeer waardevolle historische centrum.²⁷

Als dit een gemiste kans voor de stedenbouw genoemd mag worden, dan mag ook wel worden erkend dat in het plan de Eem geweld werd aangedaan. Het lijkt niet verantwoord om een natuurmonument zoals de eeuwenoude rivierloop de Eem, komvormig uit te graven en deels te overkluizen ten behoeve van het moderne 'wonen aan het water'.

En wat het overige betreft, zou de conclusie misschien wel mogen zijn dat het gehele stedenbouwkundige ontwerp vanaf het begin was opgezet als een totaalplan in de modernistische betekenis van het woord: een typisch idealistisch plan dat gekenmerkt werd door een geloof in de maakbaarheid van de wereld. Wat dit betreft, was het plan zijn tijd niet vooruit. Het was eigenlijk een ouderwets plan, omdat de ontwerpers van Amersfoort een moderne stad wilden maken met de dynamiek van een wereldstad, terwijl de bewoners juist angst hadden voor die grootschaligheid. Als er een les uit de ondergang van dit plan kan worden getrokken, dan is het misschien wel de les dat ook stedenbouwkundig bevoegen politici oog moeten

hebben voor de manier waarop bewoners hun omgeving ervaren. Men krijgt de indruk dat Amersfoort die les al in de nieuwe wijk Kattenbroek in praktijk heeft gebracht, want daar is de schaal beperkt gebleven tot die van een dorp of kleine stad.

Noten

- * Gaarne wil de auteur prof.dr. W.F. Denslagen dank zeggen voor zijn enthousiasme en steun bij de totstandkoming van deze publicatie.
- 1 R. Smook, *Binnensteden veranderen*, Zutphen 1984, 57.
- 2 *Rapport Centraal Stadsgebied Gemeente Amersfoort. Amersfoort 1989, I* (ongepubliceerd aanwezig in Stadsbibliotheek Gemeente Amersfoort)
- 3 *Interview d.d. 12/05/03 met G.J. Hullegien*, medewerker Ruimtelijke Ordening Gemeente Amersfoort.
- 4 *Interview d.d. 23-06-03 met Prof.A.Asselbergs*, directeur Rijksdienst Monumentenzorg Zeist. Oud –wethouder Gemeente Amersfoort 1978-1993.
- 5 *Amersfoortse Courant/Veluws Dagblad*, 07-12-1988, 11.
- 6 *Stadsvernieuwingsplan Centraal Stadsgebied Amersfoort*, deel 2 bijlage A bij paragraaf 6.2, 1990, (ongepubliceerd aanwezig in Gemeentearchief Amersfoort).
- 7 *Interview Asselbergs*
- 8 Idem
- 9 *Amersfoortse Courant*, 07-12-1988, 13.
- 10 *Verslag Symposium 'Amersfoort Centraal'*, 14-10-1989, (ongepubliceerd, aanwezig in Stadsbibliotheek Gemeente Amersfoort).
- 11 *Themanota Bezwaren Stadsvernieuwingsplan CSG*, 06-02-1990 bij Raadsvoorstel nr.1990/52, (ongepubliceerd, aanwezig in Gemeentearchief Amersfoort).
- 12 *Amersfoortse Courant*, 14-12-1988, 21.
- 13 *Amersfoortse Courant*, 22-02-1990, 1 en 9.
- 14 *Bewonerspagina*, Brochure Gemeente Amersfoort, 1990, (ongepubliceerd, aanwezig in Gemeentearchief Amersfoort).
- 15 *Amersfoort Bericht*, jaargang 2, nov.1990, (ongepubliceerd, aanwezig in Gemeentearchief Amersfoort).
- 16 L.A. de Klerk, *Op zoek naar de ideale stad*, Deventer 1980, 320-321.
- 17 *De Stad*, nr.3 sept. 1993 titelpagina, (ongepubliceerd, aanwezig in Gemeentearchief Amersfoort).
- 18 Y.H. Seng, *Orde en Chaos in Stedenbouw en Planologie. Op zoek naar 'morfologische resistentie' in*: N. de Vreeze, *Orde en Chaos in de Stadsontwikkeling*, Rotterdam 010, 1994, 77-78.
- 19 *Amersfoortse Courant*, 10-02-1990, 19.
- 20 *Stadsvernieuwingsplan Centraal Stadsgebied Amersfoort*, 1990, deel 2, 52A, (ongepubliceerd in Gemeentearchief Amersfoort).
- 21 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 11-06-2003, achterpagina..
- 22 R.Dufour, *De recreatieve stad*, Den Haag 1979, hoofdstuk 9.
- 23 Website : www.vhp.nl
- 24 *Interview Asselbergs*.
- 25 E.Beukers, G.Bekaert, *Liesbeth van der Pol.*, Rotterdam 2002.
- 26 *Interview Hullegien*.
- 27 Aldo Rossi, *De architectuur van de stad*, Nijmegen 2002, 195.